

Rapportage Reflectieve Monitor 2019

Voortgang & Leerervaringen 27 proeftuinen aardgasvrije wijken

Januari 2020

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Algemeen	5
Regie en organisatie	6
Participatie en communicatie	8
Kosten en financiering	10
Technische oplossingen	12
Wetgeving en juridische randvoorwaarden	13
Datagedreven planvorming	14
Verbinding met andere opgaven	15
Aanbevelingen aan het programma	16

Inleiding

Een belangrijk doel van het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) is leren. Leren op welke wijze de wijkgerichte aanpak kan worden ingericht en opgeschaald.

Het programma voert, als onderdeel van de jaarlijkse monitorcyclus, die momenteel in ontwikkeling is, periodiek een reflectieve monitor uit. De eerste ronde vond plaats in het najaar van 2019 door middel van een gesprek van 1,5 uur met de gemeentelijke projectleider(s) van de proeftuin en de verantwoordelijke wethouder. De voortgang van de proeftuin is besproken met als doel om de leerervaringen en de knelpunten in beeld te brengen. Ook is op deze wijze de voortgang van de proeftuinen ten opzichte van de ingediende plannen geregistreerd ten behoeve van de rapportage aan de Tweede Kamer. Tot slot biedt dit gesprek ten behoeve van de monitor gelegenheid om vorm te geven aan het partnerschap tussen het Rijk en de gemeenten.

De gesprekken zijn gedocumenteerd in openbare verslagen, afgestemd met de betreffende gemeente. Deze worden begin 2020 gepubliceerd op de website van het PAW (www.aardgasvrijewijken.nl).

In deze rapportage zijn de resultaten samengevat en geordend per belangrijkste punten per thema. Deze thema's zijn: regie en organisatie, participatie en communicatie, kosten en financiering, technische oplossingen, wetgeving en juridische randvoorwaarden, datagedreven planvorming, en verbinden met andere opgaven in de wijk. Deze thema's zijn ook onderdeel van het Kennis- en Leerprogramma (KLP) van het PAW. In de Kamerbrief (waar deze rapportage een bijlage bij is) worden deze resultaten nader geduid.

De resultaten van deze monitor worden onder andere door vertaald naar de invulling van het PAW in 2020. Onder andere betekent dit dat goede voorbeelden en lessen & successen verspreid worden. Indien er punten zijn die buiten de scope van het PAW vallen zullen die op de juiste plek worden geagendeerd en worden opgepakt.

Aanpak en verantwoording

De bevindingen zijn op basis van de gesprekken met de gemeenten. Gemeenten zijn de primaire doelgroep voor het PAW. Bij dit gesprek waren in ieder geval de wethouder en projectleider(s) van de gemeente aanwezig, de programmadirecteur PAW, de accounthouder van het PAW voor de betreffende gemeente, een vertegenwoordiger vanuit het KLP en de trekkers van de reflectieve monitor vanuit het PAW.

Een enkele keer schoven ook andere stakeholders aan, waaronder de betrokken woningbouwcorporatie, vertegenwoordiging van het lokale initiatief en/of de energicoöperatie, warmtebedrijf of netbeheerder. Het was aan de gemeente om deze partijen al dan niet uit te nodigen bij het gesprek.

Er is vooraf een vragenlijst toegestuurd met hierin de aandachtspunten per thema, zodat de gemeenten het gesprek konden voorbereiden. De verslagen van deze gesprekken zijn ter verificatie voorgelegd aan de betreffende gemeente.

Uit alle gesprekken en verslagen zijn de belangrijkste punten per thema (zoals hierboven genoemd) gedestilleerd en aan de betrokken gemeenten voorgelegd middels een reflectiebijeenkomst die gehouden is op 12 december 2019. Deze punten per thema worden in de Kamerbrief van januari 2020 nader toegelicht en aangegeven wat hiermee al wordt of zal worden gedaan.

De reflectieve monitor is onderdeel van het monitoringssysteem dat voor het PAW wordt opgesteld. Naast deze reflectieve (kwalitatieve) monitor zijn een kwantitatieve monitor, wetenschappelijke analyse door het PBL en andere bronnen (zoals de helpdesk, website en andere bronnen met vragen) onderdeel van het overall monitoringssysteem van het PAW. Deze monitoringscyclus zal bijdragen aan de uitvoering en onderwerpen die binnen PAW worden opgepakt en moet zorgen voor het agenderen van onderwerpen op de relevante beleidsagenda's.

Leeswijzer

Allereerst worden algemene noties en bevindingen gepresenteerd, vervolgens wordt hier per thema van het PAW nader op ingezoomd. Tot slot worden de aanbevelingen van de gemeenten aan het PAW beschreven.

Algemeen

Voortgang

- De meeste proeftuinen zijn inmiddels stevig aan de slag en hebben de projectorganisatie op poten; ze hebben *goede voortgang* geboekt, enkele zijn al gestart met de uitvoering (“schop in de grond”).
- De meeste proeftuinen werken toe naar uitgewerkte *businesscase + aanbod* voor de bewoners *in 2020*.
- Het proces voor de uitwerking van de aanpak (techniek, businesscase) en de participatie met bewoners en gebouweigenaren is veel *intensiever* dan gedacht en kost veel tijd en inzet menskracht.

Bevindingen

- De methode van de *reflectieve monitoring* werkt goed. De gesprekken waren open en geven goed inzicht in voortgang, geleerde ervaringen en knelpunten.
- De gemeenten zijn tevreden een proeftuin te zijn:
  - Het geeft een *impuls* aan de energietransitie zowel wat betreft de samenwerking met stakeholders, wijkgericht werken en communicatie & participatie met wijkbewoners.
  - Het vergroot het *draagvlak* binnen de gemeente voor de energietransitie inclusief de gemeenteraad.
  - Het geeft *spin-off*, zowel naar de andere wijken en dorpen, genereert brede belangstelling en werkt als vliegwiel voor andere initiatieven.
- Er wordt hard en gedreven gewerkt door alle gemeenten en stakeholders. De aardgasvrije wijkaanpak is *pionieren*. In alle gemeenten wordt veel geleerd: zowel technisch inhoudelijk, praktisch als procesmatig en communicatief. Dit leidt in diverse gevallen tot bijstelling van de aanpak zoals gedaan in de aanvraag.
- Gemeenten geven aan, onder andere vanuit de gemeenteraad en bewoners, dat *rechtvaardigheid* een belangrijk uitgangspunt is: iedereen dezelfde lusten en lasten. Dit geldt bijvoorbeeld in situaties waarin eigenaren al veel geïnvesteerd hebben en verschil in draagkracht tussen particuliere eigenaren en huurders.
- Veel gemeenten vinden de term *proeftuin* niet gelukkig en gebruiken deze niet in de communicatie. Alternatief is bijvoorbeeld ‘eerste aardgasvrije wijk’ of ‘voorbeeldwijk’.
- Gemeenten missen soms *urgentie en steun* van het Rijk en medeoverheden over het ‘waarom’ van de aardgasvrije wijken, bijvoorbeeld via een gezamenlijke campagne..
- Een aantal *grote gemeenten* is al in meerdere wijken begonnen; hier kan veel van geleerd worden.
- Gemeenten zitten in *verschillende fasen* van de wijkgerichte aanpak; er zijn grote verschillen in visie, kennis en ervaring.
- De aanpak voor *utiliteitsbouw* heeft nog nauwelijks aandacht binnen de eerste 27 proeftuinen.
- *Context* blijkt belangrijk: iedere wijk is anders door onder andere cultuur, stedelijk of landelijk, krimp of groei, regio, beschikbaarheid warmtebronnen, en wijze van bebouwing; dit vereist maatwerk.

Regie en organisatie

- Gemeenten zien dat samenwerking tussen gemeente, woningcorporaties en netbeheerders (partijen met publieke taak) *een nieuwe manier van werken* vereist:
  - Gemeenten zijn op zoek naar wat de *regierol* precies inhoudt.
  - *Woningcorporaties* zijn een belangrijke *aanjager* en zoeken naar hoe dat te doen binnen een wijkgerichte aanpak en hun juridische kaders.
  - *Netbeheerders* zijn zeer actief in de samenwerking, maar zijn nog niet goed ingericht op het uifaseren van aardgas en een wijkgerichte manier van werken.
- Er worden door de gemeenten op verschillende wijze invulling gegeven aan de regierol:
  - *Faciliterende* rol met gelijkwaardige positie van alle stakeholders.
  - *Trekkende rol overlaten aan bewonerscollectief*, vooral ondersteunen en partner zijn.
  - *Stevig sturende* rol van gemeente (trekker proces).
- Gemeenten geven over het algemeen aan *onvoldoende* te kunnen *sturen* op de borging van *publieke belangen bij warmtenetten* en hebben verschillende opvattingen over de scheiding publiek/privaat inclusief de rol voor de netbeheerder; diverse gemeenten geven aan een *grotere rol* te zien vanuit het *publieke domein*.
- Belangrijke *succesfactoren* binnen de gemeente zijn een enthousiaste wethouder en gemeentelijke projectleider, en draagvlak bij het college B&W en de gemeenteraad.
- De *gemeenteraad is betrokken*, maar niet intensief; raadsleden worden geregeld op de hoogte gehouden van de voortgang.
- Invullen van de *regierol* vergt een *grote inzet* van tijd, mensen en middelen; gemeenten maken zich zorgen over de middelen die hiervoor nodig- en (nog) niet beschikbaar zijn.
- De inzet van gemeenten in het *sociale domein* (en de tekorten die er zijn) zorgen voor spanning voor voldoende inzet op het gebied van klimaat en energie.
- Veel gemeenten hebben veel aandacht besteed aan het *inrichten van een projectgroep* en (meestal) *bestuurlijke stuurgroep* met de stakeholders; dat is een belangrijke basis gebleken voor een succesvolle aanpak.
- Gemeenten geven aan dat de *Transitievisie Warmte* in wording een belangrijke wisselwerking heeft met de uitwerking van de proeftuin.
- Op verschillende plaatsen is er *regionale of intergemeentelijke samenwerking* met soms een *ondersteunende rol van de provincie*; dat wordt - vooral door de kleinere gemeenten - zeer gewaardeerd. Ook zoeken proeftuinen met gelijkwaardige casussen elkaar op om samen te leren.
- Gemeenten hebben allemaal *behoefte aan delen* met andere gemeenten. De behoefte reikt van ervaring uitwisselen tot samenwerken.

- Veel gemeenten vinden het belangrijk om met de stakeholders eerst goed inzicht te krijgen in de wijk, de mogelijkheden voor verduurzaming en het afstemmen van plannen middels *joint fact finding*. Gemeenten vinden het ook nodig om samen met de stakeholders *joint language finding* te doen.
- Proeftuingemeenten hebben nog weinig ervaring hoe *marktpartijen voor de uitvoering* te betrekken mede in relatie tot het ontzorgen van bewoners en het maken van een goed aanbod.
- Een aantal gemeenten signaleert dat het proces *kwetsbaar* is omdat alle partijen op vrijwillige basis meewerken en er een grote *afhankelijkheid* is van de betrokken stakeholders, waaronder het Rijk.

Participatie en communicatie

- Gemeenten ervaren dat veel bewoners *begrip* hebben voor aardgasvrij en dat ze vooral vragen hebben over het “*hoe en wat*”. De meeste bewoners vinden hierbij *betaalbaarheid* het belangrijkste, gevolgd door “*geen gedoe*”; ook *rechtvaardigheid* scoort hoog (iedereen zelfde lusten en lasten).
- *De mate van participatie* van bewoners binnen de proeftuinen is wisselend. Er zijn grosso modo twee aanpakken:
  - Eerst zoveel mogelijk met de stakeholders het aanbod voor de bewoners *concreet uitwerken* en daarna een aanbod doen (techniek, financiering, uitvoering).
  - In een zo vroeg mogelijk stadium *in gesprek gaan* met de bewoners over wat wensen en ideeën zijn, zonder al precies te weten wat het gaat worden.
- *Transparantie en duidelijkheid* worden als *essentieel* gezien: zowel van proces als de inhoud (aanbod aan bewoners). Een aantal gemeenten heeft met de stakeholders een gezamenlijk communicatieplan en alle communicatie uitingen worden onderling afgestemd.
- *Communicatie is cruciaal*, kost tijd en vereist budget; van website tot gesprekken met bewoners. Gemeenten hebben geleerd hier veel tijd in te steken en goed na te denken over de boodschap.
- Uit ervaringen van de gemeenten is gebleken dat bepaalde elementen *altijd goed* zijn:
  - Laagdrempelige, persoonlijke aandacht (*menselijke maat* door bijvoorbeeld huisbezoek of persoonlijk advies);
  - Op *buurniveau* activiteiten ontwikkelen en initiatieven ondersteunen;
  - “Bewoners vertellen bewoners”, *ambassadeurs* in de wijk;
  - *Voorbeeldwoning* in de buurt waar bewoners kunnen zien hoe aardgasvrij eruitziet en dat tevens dienst doet als vraagloket en verbinding en contact in de wijk verzorgt;
  - Verdiepen in de vraag waar de bewoners *blij* van worden: wat speelt er, wat kan worden aangepakt en *gekoppeld* aan het aardgasvrij maken;
  - *Gebruik maken* van organisaties die al actief zijn in de buurt/wijk zowel op gebied van verduurzaming als andere thema’s.
- Alle gemeenten hanteren *vrijwillige deelname*; een aantal loopt op tegen probleem hoe bewoners mee te krijgen die uiteindelijk niet willen, met name als het gasnet op korte termijn vervangen moet worden.
- Ervaringen met *grootschalige bewonersavonden* zijn wisselend; ze worden vaak gevolgd door meer *kleinschalige activiteiten*. De belangstelling is vaak boven verwachting groot.
- Een aantal gemeenten geeft aan dat de *sociale cohesie* toeneemt door de wijkgerichte aanpak omdat mensen binnen de wijk/buurt met elkaar in gesprek raken en er zo initiatieven ontstaan.
- Door een *goed participatieproces* waarbij bewoners zich gehoord voelen en de dialoog gezamenlijk kunnen voeren, lijkt het draagvlak voor maatregelen toe te nemen.

- *Energiecoöperaties en bewonerscollectieven* spelen in diverse proeftuinen een belangrijke rol en zorgen voor eigenaarschap. Gemeenten zien de professionaliteit van deze partijen als aandachtspunt, met name als deze partijen een rol bij de uitvoering hebben; een enkele proeftuin heeft dit goed op orde.
- *Online tools* worden soms toegepast en kunnen bewoners inzicht geven in de verduurzaming van de woning en helpen bij de participatie.

Kosten en financiering

- Gemeenten geven aan dat *betaalbaarheid* het belangrijkste element is voor de bewoners.
- Meeste gemeenten hanteren *woonlastenneutraliteit* als uitgangspunt; het is niet altijd helder wat de gemeenten er precies onder verstaan. Eenmalige aansluitkosten op het warmtenet of investeringen in de woning worden bijvoorbeeld niet altijd meegerekend.
- De *bijdrage aansluitkosten* (BAK) voor warmtenetten en de *afsluitkosten* voor het gasnet worden als problematisch ervaren:
  - *De BAK is vaak hoger* dan bij de aanvraag ingeschat en verdient zich niet makkelijk terug in lagere energielasten.
  - *Afsluitkosten zijn erg hoog* (circa 700 euro). Het wordt ervaren als een “straf voor goed gedrag”.
- De gemeenten hebben de *businesscases* in de meeste gevallen nog *onvoldoende scherp*; hierdoor is er nog geen precies beeld wat de optimale technische oplossing is en wat het concrete aanbod aan bewoners wordt. De meeste gemeenten verwachten dit in 2020 wel te hebben.
- Gemeenten signaleren dat verschillende factoren zoals rendement, afschrijftermijn en investeringskosten grote invloed hebben op de businesscase. Een deel van deze factoren berust op *annames* en experts en adviesbureaus hanteren niet altijd dezelfde uitgangspunten.
- Gemeenten constateren dat het lastig is een aanbod te doen passend aan hun doelstellingen (woonlastenneutraal, rechtvaardig) aan eigenaar-bewoners. Een belangrijke randvoorwaarde voor eigenaar-bewoners is de beschikbaarheid van het *Warmtefonds en gebouwgebonden financiering*.
- Gemeenten proberen middelen proeftuin zo in te zetten dat het *maximale hefboom* heeft naar omliggende wijken met name indien sprake is van een warmtenet.
- De businesscase voor warmtenetten, bij betrokkenheid van een (deels) commercieel warmtebedrijf, is *onvoldoende transparant* voor gemeenten. Aangezien elementen als rendement en risico's afrijzen grote invloed hebben op de BAK is transparantie voor gemeenten noodzakelijk om het publieke belang te kunnen borgen. Onder publiek belang wordt benoemd;
  - Betaalbaarheid.
  - Leveringszekerheid.
  - Inclusiviteit, iedereen moet aangesloten kunnen worden.
  - Rechtvaardigheid (gelijkheid van tarieven, socialiseren kosten).
  - Keuzevrijheid.
  - De wens om geïnvesteerde middelen in de regio te laten blijven en niet naar aandeelhouders.
- Diverse gemeenten geven aan dat de *businesscase* voor *warmtenetten* onder de huidige condities (door onder andere koppeling aardgasprijs aan warmteprijs, rendementseisen warmtebedrijven, aanlegkosten) niet sluitend te krijgen is. Er blijft een aanzienlijke BAK nodig. Met name bij hoge temperatuur

warmtenetten (waarbij warmtevraagreductie niet wordt toegepast) wordt deze ook niet gecompenseerd door lagere maandlasten vanwege een lager energiegebruik.

- Gemeenten die nadenken over een *eigen bijdrage van eigenaren-bewoners* voor de BAK geven aan dat zij op basis van ervaring en onderzoek inschatten dat een eigen bijdrage van circa € 1500-2500 aanvaardbaar vinden. Dit is vergelijkbaar met de kosten voor het vervangen van een Cv-ketel.

Technische oplossingen

- Veel gemeenten kiezen ervoor meerdere alternatieven goed in beeld te krijgen, ook die vanuit de wijk zelf worden ingebracht; dit om via *zowel top-down als bottom-up* tot een optimale afweging te komen.
- Gemeenten zoeken naar een *optimale balans* tussen energie besparen en de duurzame warmte voorziening en vinden die soms lastig te bepalen. Sommigen kiezen voor beperkt besparen (bijvoorbeeld alleen kierdichting) omdat gebouw gebonden maatregelen (zoals isolatie) duur zijn, anderen juist zoveel mogelijk omdat dit lagere jaarlijkse kosten oplevert en er minder duurzame warmte nodig is.
- De keuze voor de technische oplossingen wordt bemoeilijkt door *beeldvorming* (onder andere in de media) over biomassa, restwarmte en waterstof. De gemeenten hebben behoefte aan landelijk vastgestelde feitelijke informatie.
- Levering *restwarmte* van bedrijven wordt ervaren als ingewikkeld, bijvoorbeeld omdat levering vaak niet over lange termijn kan worden gegarandeerd.
- Een belangrijke vraag bij *collectieve systemen* is hoe om te gaan met de koudste dagen van het jaar. Veel gemeenten kiezen (nog) voor back-up met aardgas (of groen gas) en zoeken naar de meest kostenefficiënte oplossing voor dimensionering.
- *Warmtenetten* hebben meestal een *grotere schaal dan een buurt* of wijk nodig om een rendabele businesscase te creëren, gemeenten zoeken naar manier om dit te verbinden met de proeftuin.
- Veel gemeenten brengen *woningtypen* in de wijk in beeld met *standaard maatregelpakketten*, zowel voor collectieve als individuele oplossingen. Dit helpt om inzicht te krijgen in de opgave.
- Diverse gemeenten stellen *woningscans* beschikbaar voor particulieren zodat inzicht wordt verkregen in warmteverlies. Hieruit komen vaak een paar opties naar voren waaruit eigenaren kunnen kiezen. Dit betekent niet automatisch dat bewoners tot actie overgaan, daarbij is ook begeleiding nodig.
- Grote gemeenten zien dat het in *vlekken aanleggen van warmtenet* (“kralen rijgen”) voor clusters woningen/gebouwen en later deze op elkaar laten aansluiten beter aansluit op planning van corporaties en organisatorisch beter is.
- Gemeenten die starten met de uitvoering, kiezen vaak voor *starten met een voorbeeldwoning* of enkele pilotwoningen. Dit gaat om zowel techniek te testen als het proces te kunnen optimaliseren.

Wetgeving en juridische randvoorwaarden

- Gemeenten geven aan dat de huidige juridisch kaders voor warmtenetten niet voldoen zijn (huidige Warmtewet); diverse gemeente maken zich ook *zorgen over Warmtewet 2* die in voorbereiding is.
- Veel gemeenten vragen zich af hoe om te gaan met het de bewoners die uiteindelijk *niet vrijwillig aardgasvrij* willen worden. Een aantal gemeenten heeft belangstelling mee te doen aan experiment op grond van Crisis- en Herstelwet, met name indien het gasnet op korte termijn vervangen moet worden.
- Een aantal gemeenten geeft aan dat *instemmingsrecht van 70%* door huurders bij renovatie voor corporaties belemmerend werkt.
- Gemeenten hebben behoefte te weten welke *juridische instrumenten* beschikbaar komen ten aanzien van planvorming en doorvertaling naar de wijkplannen, met name op basis van de Omgevingswet.
- *De rol van woningcorporaties* bij duurzame energievoorziening met name bij gespikkeld bezit is onduidelijk. Corporaties zouden bijvoorbeeld een rol willen spelen bij warmtenetten als ze onderdeel zijn van een VVE. Dit is nu niet toegestaan op grond van de Woningwet.
- *Aanbesteding van warmtenetten* is complex voor gemeenten in de huidige marktordering.
- Gemeenten ervaren *tegenstrijdigheid* in de wetgeving voor het beleidsdoel aardgasvrij zoals koppeling van de aardgasprijs aan warmte en groen gas.

Datagedreven planvorming

- Veel gemeenten brengen de *vastgoedvoorraad* binnen de wijk zo goed mogelijk in kaart om te komen tot mogelijke *aanpakken per bouwtype* (bijvoorbeeld met menukaarten).
- Een aantal gemeenten heeft al ervaring met de *digitalisering* van de woningvoorraad; dit helpt om inzicht te krijgen voor bewoners in technieken en kosten.
- Gemeenten geven aan dat de *ondergrond* een belangrijk aandachtspunt is en goed in kaart gebracht moet worden. Dit is vaak niet het geval. Ook blijkt soms dat als de schop de grond in gaat, de situatie anders is dan volgens de 'kaart'.
- Aan het begin van het proces is het goed om op basis van informatie en data te komen tot *joint fact finding* met alle stakeholders.
- Enkele gemeenten oriënteren zich op het gebruik van *data vanuit verschillende domeinen* (fysiek, economisch en sociaal) om te komen tot een overkoepelend beeld van de wijk. Zo kan de aanpak optimaal aansluiten op de situatie in de wijk.

Verbinding met andere opgaven

- Gemeenten zien goede mogelijkheden voor het *meekoppelen*, dat wil zeggen met andere thema's waar relatief makkelijk verbinding kan worden gelegd, zoals vervanging riolering en herinrichting van de openbare ruimte.
- Er is belangstelling voor *verbinding van aardgasvrij met sociale opgaven* in de wijk of buurt (zoals op gebied van veiligheid, armoede, arbeidsparticipatie); er zijn nog weinig ervaringen beschikbaar hoe dat gerealiseerd kan worden.
- Er is een aantal gemeenten dat de opgave koppelt aan *wijkvernieuwing of -verbetering*. Daarbij gaan ze uit van *gebiedsontwikkeling* en de ontwikkeling van de wijk naar de toekomst. Vervolgens verbinden ze daar aardgasvrij aan. Dit sluit volgens hen ook beter aan bij de behoeften van de bewoners.
- Diverse gemeenten geven aan dat het aardgasvrij maken op zich al *complex* is; het verbinden met andere opgaven lukt alleen als het echt meerwaarde oplevert en het proces niet sterk vertraagt of anderszins ingewikkeld maakt.

Aanbevelingen aan het programma

De *opzet en werkwijze* van het Programma Aardgasvrije Wijken worden breed ondersteund door proeftuingemeenten. Ook de *open samenwerking* binnen het programma wordt door gemeenten gewaardeerd.

Uit deze ronde van de reflectieve monitor komen daarnaast de volgende aanbevelingen voor het PAW:

- De wethouders merken tot nu toe niet veel van het programma; de bestuurlijke bijeenkomst op 9 oktober 2019 werd gewaardeerd met name het kunnen *uitwisselen van wederzijdse ervaringen*; er is behoefte om dit in 2020 en verder te doen, bijvoorbeeld op basis van thema's.
- De projectleiders voelen zich over het algemeen goed ondersteund vanuit het programma en waarderen de bijeenkomsten vanuit het KLP; deze kunnen nog meer gericht worden op lastige thema's om het *samen leren met andere gemeenten waar hetzelfde speelt te bevorderen*.
- Er is zeer veel *behoefte aan een stevig netwerk* tussen de gemeenten om te leren van elkaar en elkaar makkelijk op te zoeken. Dit dient het PAW/KLP te faciliteren.